Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-hээ гарана

Олониитын-политическэ газетэ

1991 ФЕВРАЛЬ 5 ВТОРНИК № 25 (18648) сэн 6 мүн.

КПСС-эй Центральна Комитедэй ба Центральна хиналтын комиссиин нэгэдэмэл Пленумэй Политическэ мэдүүлгэ

МҮНӨӨНЭЙ БАЙДАЛ БА ПАРТИИН ЗОРИЛГОНУУД ТУХАЙ

I.

Социально-экономическа болон политическэ хубилалтуудай хэмжээн соо, "горитой тойолуудай ушараа саашадаа үндэhэн шуурмонуудые бэелүүлэхэ тула политическэ ба хуули эрхэ нүхэсэлнүүдые үргэлжэлүүлгэ гэжэ тэмдэглэнэ. Демократическа үндэhэн hуури дээрэ ССР-ые шэнэлхэ асуудал эгээл алаар мүнөө табигдана. Хэлэглэн сүлөө болон hэшэй сүлөө хууляар лаб хачин.

Өнөө-нитын ябуулгаан орёо. зуришэлдөөтэй, гаргаданан алдуунуудтай, тэрэ тоодо экономическашье hалбариде, хэ мүү үзэгдэлнүүд гол шалгаган болоhон. Илангаяа тэдэ hүүлэй, нүлөө үзүүлнэ. Реформонуудые бэелүүлхэ тулашэ бодото ябуулгамүнөө үедэ хэзээ хэзээ hэз буришье хэрэгтэй болоhон харин общество дотор hандарал хэзээдэшье иимэ байгаагүй юм. Энэмүнөөнэй байдалай өөрсө болоно.

Тохёолдоод байhан байдал хадаа хүнэй эрхэнүүдые, Конституциин ёно гурим хазагайруулhанай, ороной Үндэhэн Хуулиие олон ушарта эбдэхэ ябадалда түбэй ба республиканска зургаануудай үлүү тэсэбэритэй байhанай, хүн зоной, ехэ бүлэгүүдэй, үндэhэн аша түhэнуудые hандаргаhы хүсэнүүдэй зүгhөө хашалгын үрэ дүн болоно.

Иимэ эрхэ байдалда, орон дотор Конституционно гурим дэрэ түргэн hэргээхэ хэрэгтэй гэжэ Пленум тоолоно.

Ямаршье зургаанай тэдэниие ёбаанhаа дулдыдаагүй, хүнэй эрхэ хизаарладаг Конституциа харша актнууд болон тогтоолнуудые хойшолуулангүй болюулха хэрэгтэй гэжэ Пленумдэ хэбаадагшад мэдүүлнэ. Арсалдаата асуудалнуудые хаража үзэхын ба хуулиин кризисые дабаха талаар ашаг үрэтэй хэмжээнүүдые абахын тула президиумүүдэй, сессинүүдэй, хамтын заседанинуудые үнгэргэхэ болотороо, хоорондохи харилсаануудаа hайжаруулхыень СССР-эй болон республикануудай Верховно Советүүдые, арадай депутадуудые бидэ ураалнабди.

Хуули буса зэбсэгтэ эмхинүүдые байгуулжа, Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй болон хуули ёёной зургаануудай нэгэн нитэ гүрэнэй байгууламжые эбдэжэ болохогүй гэжэ Пленум тоолоно. Гүрэнэй шухалыг шухала институдууд болохо Армида, аюулгүйе сахиха ба дотоодыг хэрэгүүдэй зургаануудта добтолхо ябадалые бидэ эрид буруушаанабди. Гурим журам, аюулгүй байдал ба номгон тэниглэн ажаhуулга, совет хүнүүдэй ажалай ба ажаhуудалай тааруу зохид эрхэ байдал хэнгаха арадай эрилтые Пленум дэмжэнэ. Тиихэдээ тэдэнэй ямар нацида хаба аатайhаа, социальна байдалhаа дулдыдадаггүй байха юм.

Арадуудай хани барисаанай, интернационализмын hайн hайхан ёно заншалнуудые хүгжөөхэ, манай ороной нацинууд болон арад үндэhэтэнэй ойро дүтэ болохо замаар дабшаха, нацинуудай өөрсө шэнжые алишье талаhаа хүндэлхэ ябадалые үргэдхэхэ хэрэгтэй.

Эрхэтэнэй эб найрамдал ба ниитэ национальна эблэрэл — энэмнай мүнөө үедэ манай орондо юуниhээшье үлүү хэрэгтэй болоно. Тэдэнийе туйлалга — партиин шухалын шухала политическэ зорилго мүн. Нютагуудай илгаануудые хараадаа абан, ажалшадай үргэн бүлэгүүдтэ түшэглэн, профсоюзай, залуушуулай, эхэнэрнүүдэй, ветерануудай болон бүсад нэгэдэлнүүдтэй харилсаа холбоо тогтоон, энэ эгээл шухала асуудалнуудые шиидхэхэ талаар үсэд нэгэрүү хүдэлмэри ябуулхыень бүхы партийна организациинуудые Пленум уряална.

II.

Совет Социалис Республикануудай Союзые тэрэ зандань үлөөхын тула дуугаа үгэхыень коммунистнууд болон бүхы эрхэтэдые Пленум уряална.

Адли тэгшэ эрхэтэй, бүрин бэеэ даанхай совет социалис республикануудай федераци болохо манай Союзай ёрээдүй тухай референдумдэ бэлдэжэ байхадаа, имагтал иимэ хараа бодолые коммунистнууд аршалаhан хамгаалха байна. Референдум хадаа бодото дээрээ совет эрхэтэдэй сүлөөтэйгөөр, ушар ёно мэдэнгээр hаналаа мэдүүлхэ ябадал мүн, харин харюусалгагүй политикануудай гарта гүрэниие hандаргаха эзбсэг бэшэ болохо ёнотой.

Тэрээндэ бэлдэлгэ партиин бүхы политическэ хүдэлмэриин гол удхань болгожо табигдаха ёнотой.

Союзна ба автономито республикануудай бүрин эрхэтэ байгыые батадхаха ябуулгануудые Пленум дэмжэнэ, манай гүрэниие бодото дээрээ бэеэ даанги республиканууд болон арадуудай шэнэдхэгдэhэн Союз болгон хубилагыhан тула хэрэгтэй эрхэ нүхэсэл гэжэ тэрэниие харана.

Хуули ёното гүрэниие байгуулха гэhэн манай хараа шугам хубилашагүй байhан зандаа. Хэрбээ тэрэниие бүхы бүтэмжэтэй ниитын хүсэнүүдэй арадай депутадуудай Советүүдэй, политическэ партинуудай ба олонийтын хүдэлөөнүүдэй, ороной эрхэтэдэй — дэмжээ hаань, имагтал иимэ ушарта тэрэ бэелүүлэгдэжэ болохо байна ха юм. Энэмнай Конституционно байгуулгада дайсан харша, гуйсэдхэхэ засагай үндэhэ hууринуудые hандаргаг хүнүүдтэ эсэргүүгээр эалан сэхэ тэмсэл ябуулха эрилтэ бүхы бодото демократическа шэнжэтэй байха ёнотой гэжэ КПСС тоолоно.

III.

Экономикодохи кризис, улам үргэдэжэ байгаа социальна ба национальна түгшүүрилтэ байдал хадаа экономическа болон политическэ хубилалтануудай эршын таhалдаhанэй үрэ мүн гэжэ Пленум тоолоно. Гэбэшье эдэ бэрэхшээлнүүд болон зүриишэлдөөнүүд экономическа залан сэхэ хубилалтануудые тогтоохо ёногүй. Тад ондоо, дэлгүүрэй экономико хүгжөөхэ хараа шугамые залан шууд бэелүүлхэ хэрэгтэй болоно.

Дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн ороло хадаа олон түлхэлтэй экономико бүридүүлгэтэй хамта ябаха ёнотой. Тиихэдээ зөөриин хамтын түхэлнүүд булюу удхатай байха, предприятинуудай экономическа талаараа бэеэ даанги байдал, ажахын сүлөөтэ эдэбхи ба hүбэлгэн ябуулга үргэдэхэ ёнотой.

Иимэ эрхэ байдалда партиин социально-экономическа политика хадаа ашаг үрэтэй, ехэ түлбэритэй хүдэлмэри хэхэ үргэн эрхэ нүхэсэлые хүдэлдэг хүн бүхэндэ байгуулгада, социальна хамгаалалгын ниитэ гүрэнэй найдамтай гурим бүридүүлгэдэ, хүн зониие ажалаар хангалгада, хүн зоной олзо оршо багатай булэгүүдые дэмжэлгэдэ, үнэ сэнгүүдэй ургалтаhаа уламжалан, хүн зониие уридшалай хүсэлдүүлэн хангалгада, олзо оршыень индексын гуримаар дээшэлүүлгэдэ шэглүүлэгдэхэ байна.

Аграрно-промышленна секторэй хүгжэлтэдэ, тэрэнэй материально-техническэ базые бэхижүүлгэдэ, газарай реформо бэелүүлгэдэ булюу эрхэ нүхэсэл олгохын тулее ороддохые Пленум уряална. КПСС таряашан туша ямаршье хүсэргэлгэ гаргаха ябадалые, ашаг үрэтэйгөөр хүдэлдэг агропромышленна эмхинүүдые hандаргаалые буруушаадаг, элдэб районуудай онсо илгаанүудые хараада абажа, газар дээрэ хүдэлхэ дуратай, бүтээсэтэйгээр хүдэлжэ шадаха хүнүүдтэ газар таhалан үгэхые дэмжэдэг байха юм.

Пленумдэ хабаадагшад СССР-эй Арадай депутадуудай дүрбэдэхи съездын зөөбөн найруулhан орон доторхи оршон байдалые тогтууритай болгохо программые дэмжэнэ, мүн энэ мүүдаhан үедэ эмхидхэлтэй байхыень, хүнгэн бэшэ оршон байдалые ойлгохыень ажалша коллективүүдые, коммунистнуудые, социалис шэлэлгэ хэhэн бүсад хүсэнүүдэй түлөөлэгшэдые, арадай депутадуудые, бүхы совет хүнүүдые ураална.

V.

Ороной экономическа нэгэн ниитэ байгые хамгаалхын, зөөриие гүрэнэй бэшэ болгохо ябуулгануудта арадай шэнжэ олгохын, зөөриин өхэнхи хубие ажалша коллективүүдэй гарта дамжуулан үгэхын түлөө тэмсэлые партийна организациинуудай гол шухала, хойшолуулашагүй зорилгонууд гэжэ Пленум тоолоно. Эдэ бүгэдые, ажалша коллективүүдтэ үргэнөөр түшэглэн, профсоюзай организациинуудтай, ниитын өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудтай суг хамта бэелүүлхэ хэрэгтэй.

IV.

Хүнүүдэй энэрхы сэдьхэлэй баялигуудые, абари зангай түшэг тулгуурние hандаргаажа байгаа экономическа ба нацинууд хоорондын саг үргэлжын түгшүүрилтэ байдалhаа общество эсэд байна. Илангаяа обществын оюун бодолой хүсэ шадалые сахиха ба улам баяжуулха үүргэтэй соёлой болон эрдэмэй зарим түлөөлэгшэдэй хүсэрхэлгэдэ, хуули буса ябуулгануудта үряалжа байхадань, бүришье аюултай, hанаан бодолдо таарашагүй болоно ха юм. Социальна үзэн ядаха сэдьхэл бодолой ябуулга хадаа hандаралгын эгээл үргэн охэ, эгээл аймшаттай арга нүхэсэл гэжэ тэдэ мэдэнэгүй гэхэ аалди!

Үзэл сурталай ба политическэ талаар бүри хүрсадажа байгаа тэмсэлэй эрхэ байдалда олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй хараа шэглэлнүүд улам бүри ехэ удха шанартай болоно. Энэ hалбариде, демократическа hанал бодолтой бүхы журналистнуудай зорилго гэхэдэ, демократическа түйлалтануудые батаар хамгаалалга, социалис шэнэдхэлгын холын хараата зорилгонуудые тайлбарилга, алдуу эндүүнүүдые элишэлгэ, шэнжэлэлгэ, хубилган шэнэдхэлгын дайсадай hанал бодол ба ябуулгануудые элишэлэн харуулга мүн болоно.

Хүн бүхэнэй — эдиршүүлэй болон ветеранай, сэрэгшын болон эхын, таряашанай — ушар ёно мэдэнгээр эрхэтэнэйшье, оюун бодолойшье иимэ шэлэлгэ хэхэ саг хүрэжэ ёрээ: общественые шэнэлэлгын, ороной нэгэн ниитэ байгые түйлалгын, манай олонациональна гэр соо эб найрамдал сахилгын hайн hайхан үг зорилгонуудые хамгаалгада бодохо гү, али хүнүүдэй ами hаhанда ба аюулгүй байдалда гар хүрэлгэдэ абяагүйхэнөөр туhалалга гү, али тиийэгэр тиитэрээ нацинууд хоорондын ба социальна гал дүлэ соробхилуулгада хабаадалга гү. Үргэн ниитэ эрхэтэдэй болон Конституционно үндэhэн hуури дээрэ общественые нягтаар нэгдэхыень Пленум уряална. Үнэн зүбые мэдэрхэ, эрхэтэнэй эб найрамдал тогтоохын, манай Союзые шэнэлхын тула харюусалгатай ажал ябуулгын, социалис шэлэлгын харгы замаар зохёон байгуулан дабшалгын аша туhада харюусалгатай ажал ябуулха саг хүрэжэ ёрээ.

V.

Персидскэ тохой шадарай үйлэ хэрэгүүдэй аюултайгаар хүгжэжэ байhан ушараар ехэтэ hанаагаа зобожо байhанаа элирхэйлэн, шуhата дайе болюулхын тула, оршон тойронхи байгаалида хүсэлдүүлэгдэхэгүй хохидол ушаруулые уридшалан hэргылхын тула, ООН-ой Аюулгүйн Советэй шиидхэбэриинүүдэй ёноор политическэ шиидхэбэриин замда сэрэгэй зүришэлдөөе оруулхын тула улесхоорондын нэгэдэлэй болон Нэгэдэмэл Нацинуудай Эмхиин урда хэрэгтэй нэмэлтэ хэмжэнүүдые дурадахыень, абахыень ороной гүрэнэй хүтэлбэриио Пленум уряална.

ТАСС ШЭНЭ hОНИН

ФЕДЕРАЦИИН СОВЕДЭЙ ЗАСЕДАНИ

Февралиин 1-дэ СССР-эй Президент М. С. Горбачевой түрүүлэлгэ доро Федерациин Советэй ээлжээтэ заседани үнгэргэгдэбэ.

Шэнэ Союзна хэлсээ бэлдэлгэтэй ба Прибалтикын республикануудтахи байдалтай холбоотой бүлэг асуудалнуудые манай олон үндэhэ hhатанай гүрэн түрые хүлэсэрилгын "дээдын хамтын зүргаан зүбшэн хэлсэбэ. Энэ хоёр асуудалые шидхэлгэдэ онсо анхаралаа хандуулха гэжэ урдахи заседани дээрэ абтаhан шидхэбэри дүүргэгдэбэ.

Союзна ба республиканска этигэмжэ түлөөлэлгэнүүд тушаа, ямар этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые республиканууд засегай ба хүтэлбэриин союзна зургаануудай мэдэлдэ үгэхэбэ гэhэн асуудалаар гол түлэб но Советэй Түрүүлэгшэ Н. И. Дементей, депутадуудай этикын талаар СССР-эй Верховно Советэй комиссиин Түрүүлэгшэ А. А. Денисов, СССР-эй оборонын министрэй орлогшо В. И. Варенников, СССР-эй Верховно Советэй Национальностнуудай Советэй Түрүүлэгшэ Р. Н. Нишанов гэгшэд үгэ хэлэлгэдэ хаба адаба.

КПСС-эй ЦК-гай КОМИССИДА

Партиин национальна политикын талаар КПСС-эй ЦК-гай комиссиин ээлжээтэ заседани КПСС-эй ЦК-гай секретарь А. Н. Гиренкын түрүүлэлгэ доро үнгэргэгдөө.

Партиин шэнэ программын проектын национальна политикын талаар бүлэгэй гол бодомжо тухай мэдээсэл КПСС-эй ЦК-гай таhагые даагша В. А Михайлов хэhэн байна.

Комиссиин гэшүүд hанамжануудаа андалдан абалсахадаа, дэлгүүртэ шэлжэн орохо үедэ республикачуудай онсо илгаае хараада абаха хэрэгтэй гэбэ. Гадна орон соохнацинууд хоорондын харилсаануудай асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ.

Комиссиин гэшүүд: КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүч, Эстониин КП-гэй (КПСС-эй хараа шугам баримталдаг) ЦК-гай нэгэдэхи секретарь Л. Э. Аннус; В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ ВЭФ-эй Рижжэ нэгэдэлэй телефонно аппарадуудай Стучкинска заводой шудхагша П. П. Анспох; РСФСР-эй Компартиин Түвын рескомой нэгэдэхи секретарь Г. Ч. Ширшин; Азербайджанай гүрэнэй университедэй кафедрые даагша М. Ф. Меликова; Ереванай гүрэнэй университедэй кафедрые даагша Ю. И. Мкртумян; «М. И. Калининай нэрэмжэтэ Москвагай машина бүтээлгын завод» гэhэн үйлэдбэриин нэгэдэлэй слесарь Г. Н. Макаров; КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, Белоруссиин КП-гэй ЦК-гай нэгэдэхи секретарь А. А. Малофеев; КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи ИМЛ-эй таhагые даагша Э. А. Баграмов; Азербайджанай АН-ай академик А. Ф. Дашдамиров, философиин эрдэмэй доктор, СССР-эй МВД-гэй Киевскэ дээдэ hургуулиин профессор Ю. И. Римаренко болон бусад үгэ хэлэлгэдэ хабаадалсаhан байгаа.

Комиссиин саашанхи хүдэлмэриин асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэбэ.

РСФСР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ СЕССИ

Б. Н. Ельцинэй 60 хүрэhэнтэй дашарамдуулан, амаршалганууддаар февралиин 1-дэ РСФСР-эй Верховно Советэй сессиин пленарна заседани нээгдэhэн байгаа.

Зүблэхэ зуйлэй асуудалнуудые зүбшэн хэлсэhэнэй hүүлдэ «РСФСР-тэхи политическэ байдал тухай» Тогтоол баталан абтаба.

РСФСР-эй экономическа ба социальна хүгжэлтын 1990 оной дүнгүүд, мүнөө жэлэй РСФСР-эй экономико, бюджет ба үнэ сэнгүүдэй политика тухай элидхэл РСФСР-эй Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэ И. С. Силаев хэбэ.

Үнгэрhэн жэлдэ ниитын шэнэ хэлсэгдэ hаhанай шэлбүүhэ нөөсэлхэ, МТФ-нүүдэй дэргэдэхи улаан булангуудые хүдэлгдэг болгохо, эд бараанай ба эдеэ хоолой зүйлнүүдээр малшадые гүйсэд хангаха, hара, квартал бүхэнэй социалис мүрысөөнэй дүнгүүдые огсолжо, малшадтаа дуулгажа байха гэhэн шиидхэбэри абтаhан байгаа. Теэд тэрэ сессиин болоhоор hараhаа үлүү саг үнгэршэбэ. Тэндэ хэлсэгдэhэн дутуу дунануud мүнөөшье болотороо усадхагдаагүй байhан зандаа. Мүнөө hү hаалиин фермэнүүд дээрэ бурдууг бүйлуулагданагүй, талха таряанай зүйл хуурайгаар үкеэдтэ үгтэнэ; техник-үрэжүүлэгшэд томилогдоогүй, худалдажа абаха үбhэншье олдоогүй. «50 лет Октября» совхозhоо 500 тонно hолоомо, 761 тонно силос, 50 тонно тэжээлэй ороohо таряа, Загаhатын совхозhоо 200 тонно hолоомо, 50 тонно ороohо таряа үгтэхэ болонхой. МТФ-нүүдэй улаан булангууд хүдэлдэгүй, хаалгатай зандаа, декада бүхэндэ социалис мүрысөөнэй дүнгүүд согсологдоногүй. 1990 ондо совхоз hү үйлэдбэрилхэ ба гүрэндэ тушааха түсэбөө дүүргэжэ шадаагүй юм. Эгээ хонин ажалые абабал, баhал үбhэ тэжээлээр тулюуршаг зелёнкооршье дутамаг байна. Энэмнай үнгэрhэн жэлэй сагай уларилай мууhаа болоо ааб даа. Ноябрь hара болотор дулаан байжа, хонид үдэр бүхэндэ бэлшээридэ адуулагдажа, үбhэ тэжээлшье нилээд арьбадхагдаа. Хонишодой үбэлдөө ямараар бэлдэhыень ноябрь hарын hүүл багаар шалгахада, нэгэ отара дээрэ хонидой байха байрань заhабарилагдаагүй, хурьгадые абаха байра дулаалагдаагүй байгаа hэн. Иимэ ушар барилгашадай гэмээр болоhон юм. Тиихэдэ зарим хонишод зун-намарай үедэ эхэ хонидые hайнаар таргалуулжа шадаагүй байна.

Энэ харюусалгатай хаhыо hайнаар үнгэргэхэ, абаhан түл түрэсээ гарза хоролтогүйгөөр түлжүүлхын түлөө совхозой малшад болон худэлмэрилэгшэд бүхы эрмэлээл оролдолгоёо гаргаха жэшээтэй. Харин ажахын мэргэжэлтэд, хүтэлбэрилэгшэд эдэ удэрнүүдhээ эхилжэ, холын гүүртэ, отаранууд дээгүүр ябажа, мал ажалда түрүүшынхиеэ худэлжэ байhан хүнүүдтэ туhаламжа үзүүлхэ, тэдэнэй ажалай түлөөные зүбөөр зохёохо тушаа охэ анхарал хандуулха ёнотой.

С. БАТОМУНКУЕВ.

Хэжэнгын район.

ЗАМБУУЛИНhАА МЭДЭЭСЭНЭ

Ниидэлгэ залан хүтэлхэ түб (ТАСС). Виктор Афанасьев Муса Манаров хоёрой замбуулинда ниидэжэ эхилhээр хоёр hара түгэсэхээ байна.

Жолоодогдодог «Мир» комплексын ниидэлгын программын ёноор hүүлэй хоёр долоон хоногой туршада замбуулинай лабораториин түхеэрэлгэнүүдые шалгажа гуримшуулха, научна аппаратурые шэнжэлгэдэ бэлдэхэ худэлмэри хэгдэhэн байгаа. Экипаж радио холбооной хэрэгсэлнүүдые шалгаhан, астрофизическэ модулиин гироскопическа стабилизаторнуудай системын блогуудые hэлгэhэн байха юм.

Виктор Афанасьев Муса Манаров хоёр замбуулин худар гарахадаа, «Квант-2» модулиин газаа талада Газар шадарай дайдын зарядтай хубинуудые хэмжэхэ «Спрут-5» спектрометр тодхоhон гээшэ.

Замбуулиндахи худэлмэри үргэлжэлhөөр.

АРМЕНИИН ЗАСАГААРХИДАЙ ШИИДХЭБЭРИ

ЕРЕВАН. (Арменпресс—ТАСС). Союзна республикануудай ниислэлнүүдтэ, томо городуудта хамтын патруль эмхидхэхэ тухай СССР-эй Оборонын Министерствын ба МВД-гэй захиралтые республикын нютагуудта хэрэглэлгые зогсоохо тухай шиидхэбэри Арменийн Верховно Советэй Президиум баталан ababa. Энэ захиралтань «Конституциа харша шэнжэтэй», тэрэниие хэрэглэбэл, республика доторхи ниитын —политическэ байдалые гуримшуулха хэрэгтэ тодхор татажа магадгүй гээд Президиум тоолоно.

БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ТҮҮХЭhЭЭ, МҮНӨӨНЭЙ ОРШОН БАЙДАЛhАА

ТҮҮХЫН ЭРДЭМЭЙ ДОКТОР Ш. Б. ЧИМИТДОРЖИЕВАЙ ТОДОРХОЙ БАРИМТАНУУДТА ҮНДЭhЭЛhЭН БОДОЛНУУДЫЕ 2-дохи НЮУРТА УНШАГТЫ.

Малай үбэлжэлгэ—шанга шалгалта

АНХАРАЛААР ХҮРЭЭЛХЭ

...охы бүхэндэ түл абаха хазалгатай худэлмэриин хаhа ...ерэдэ байна. Хэжэнгын ...ло январиин хори гараhаа ...байдалаар hү hаалиин гурнормэдэ дүн хамта 46 туйбтаа, эхэ хонидой отарадээрэ 846 хурьган гараад, ...ллажа эхилээ. Борис Хабригадада даб дээрэ ...урьган абтаа, хонидой 12-эхирлээ. Ахалагша хони-(Кигмитов Сембуев хоёр ...аадаг оригаданууд туд 107 хурьгатай болонхой. ...рэй удаа Шойдорова — Долгорова — 102, Шагда— 98, Бадмажапов — 94, ...— 82 хурьга бүтэн бүр томо болгожо байна. ...д удэр хоногуудай үнгэрэ...түгал, хурьгад бүри ...абтажа эхилхэнь. Энээнгээнhээ hайнаар бэлдэ...малшад лэ hүрэ...ощоруулха, мяха, нооhо ...абаха, гүрэндэ элбэг дэлэр худалдаха байна бшуу. Тиимэhээ эдэнэр абтаhан бүхы түлые hайнаар, нэгэшье гарза хоролтогүйгөөр бүтэн бүрнhөөр түлжүүлхын түлөө тэмсэхэ болоно. Эдэ бүхы худэлмэри мүнөө малшадай, зоотехник болон ветврачнуудай, ажахын хүтэлбэрилэгшэдэй эгээл шухала, эгээл харюусалгатай зорилго болохо ёнотой. Гэхэтэй хамта түл абаха харюусалгатай хаhа Хэжэнгын совхоздо тиимэ hайнаар, эмхи гуримтайгаар эхилээ гэхын аргагүй. Юуб гэхэдэ, тэдэнэр үнгэрhэн жэлэйнгээ алдуу, дутагдалнуудhаа ямаршье тобшолол хэзгүй, мүнөө үбэлжэлгын эхилээд, үбhэ тэжээлэй үшөө элбэг байхада, шэмэрүүн хүйтэнэй үшөөл бууараагүй байн гэhээ хони малаа тураадаг, гарзалуулдаг малшад дайралдаhаар. Жэшээлхэдэ, Бахлайтын, Гангын hү hаалиин фермэнүүд дээрэ хүшэр байдал тохёолдонхой. Энэ hарын хорёод хоногой турша соо Бахлайтын фермэдэ зургаан үнеэн гарзалаа, Гангын фермэдэ гурбан толгой үхэр, тэрэ тоодо хоёр тугал гарзалhан байна. Жэлэй эхинhээ энэ ажахын hү hаалиин гурбан фермэдэ хамта дээрээ 9 үнеэн, дурбэн тугал үхөө. Тэрээнhээ гадуур 25 хонин гарзалhан байна. Энээнhээ улэмжалан, хэды ехэ мяхан, нооhон, hүн хиидэ хосорно гээшэб. 1990 оной декабриин 21-дэ Хэжэнгын сомоной Советэй сесси боложо, совхозой ахамад зоотехник Б. Н. Ринчинов тоосоото элидхэл хэжэ, үхэр малай, хони хурьгадай байха байрануудай бэлэн болгогдоhон, ажахыда үбэлжэлгэдэ бэлдэлгын зүбөөр эмхидхэгдэhэн, ехэ худэлмэри хэгдэhэн тухай онсолон хэлээ. Тэрэ сесси дээрэ hү hаалиин фермэнүүдтэ техник-үрэжүүлэгшэдые томилхо, тэжээл буйлуулдаг цехүүдые худэлгэхэ, районhоо гадуур 1000 центнер үбhэ худалдажа абаха, удэр бүхэндэ хонидто эдюулхэ нарhанай шэлбүүhэ нөөсэлхэ, МТФ-нүүдэй дэргэдэхи улаан булангуудые худэлгдэг болгохо, эд бараанай ба эдеэ хоолой зүйлнүүдээр малшадые гүйсэд хангаха, hара, квартал бүхэнэй социалис мүрысөөнэй дүнгүүдые огсолжо, малшадтаа дуулгажа байха гэhэн шиидхэбэри абтаhан байгаа. Теэд тэрэ сессиин болоhоор hараhаа үлүү саг үнгэршэбэ. Тэндэ хэлсэгдэhэн дутуу дунануud мүнөөшье болотороо усадхагдаагүй байhан зандаа. Мүнөө hү hаалиин фермэнүүд дээрэ бурдууг бүйлуулагданагүй, талха таряанай зүйл хуурайгаар үкеэдтэ үгтэнэ; техник-үрэжүүлэгшэд томилогдоогүй, худалдажа абаха үбhэншье олдоогүй. «50 лет Октября» совхозhоо 500 тонно hолоомо, 761 тонно силос, 50 тонно тэжээлэй ороohо таряа, Загаhатын совхозhоо 200 тонно hолоомо, 50 тонно ороohо таряа үгтэхэ болонхой. МТФ-нүүдэй улаан булангууд худэлдэгүй, хаалгатай зандаа, декада бүхэндэ социалис мүрысөөнэй дүнгүүд согсологдоногүй. 1990 ондо совхоз hү үйлэдбэрилхэ ба гүрэндэ тушааха түсэбөө дүүргэжэ шадаагүй юм. Эгээ хонин ажалые абабал, баhал үбhэ тэжээлээр тулюуршаг зелёнкооршье дутамаг байна. Энэмнай үнгэрhэн жэлэй сагай уларилай мууhаа болоо ааб даа. Ноябрь hара болотор дулаан байжа, хонид үдэр бүхэндэ бэлшээридэ адуулагдажа, үбhэ тэжээлшье нилээд арьбадхагдаа. Хонишодой үбэлдөө ямараар бэлдэhыень ноябрь hарын hүүл багаар шалгахада, нэгэ отара дээрэ хонидой байха байрань заhабарилагдаагүй, хурьгадые абаха байра дулаалагдаагүй байгаа hэн. Иимэ ушар барилгашадай гэмээр болоhон юм. Тиихэдэ зарим хонишод зун-намарай үедэ эхэ хонидые hайнаар таргалуулжа шадаагүй байна.

Энэ харюусалгатай хаhыо hайнаар үнгэргэхэ, абаhан түл түрэсээ гарза хоролтогүйгөөр түлжүүлхын түлөө совхозой малшад болон худэлмэрилэгшэд бүхы эрмэлээл оролдолгоёо гаргаха жэшээтэй. Харин ажахын мэргэжэлтэд, хүтэлбэрилэгшэд эдэ удэрнүүдhээ эхилжэ, холын гүүртэ, отаранууд дээгүүр ябажа, мал ажалда түрүүшынхиеэ худэлжэ байhан хүнүүдтэ туhаламжа үзүүлхэ, тэдэнэй ажалай түлөөные зүбөөр зохёохо тушаа охэ анхарал хандуулха ёнотой.

С. БАТОМУНКУЕВ.

Хэжэнгын район.

Түүхын үнэн зүбые һэргээхэ

БУРЯАД–МОНГОЛОЙ ТҮҮХЭҺЭЭ, МҮНӨӨНЭЙ ОРШОН БАЙДАЛҺАА

Эрдэмтын бодолнууд

1937 ОН

МАНАЙ ороной түүхэдэ энэ он шэмэрүүн хатуу, хуули буса юумэнүүдээр дүүргэһэн гажа буруу он байгаа. «Агууехэ ударидагша», тэрэниие тойроһон холо харасагүй удамаршад манай дундаһаа хэдэн зуун мянган ухаатай бэрхэ хүбүүдыемнай ходолон абажа, ГУЛАГ-ай хүйтэн бараагуудта абаашажа хаяһан, зобоһон, хюдаһан гээшэ, Ямар бэрхэ, һайн хүбүүд, басагаднай һалааб даа! Ородуудшье, грузинуудшье, казахуудшье, буряад-монголнуудшье... үнэн сэхэ, түгэлдэр ухаатай хүбүүдэ алдаабди.

1937 ондо хара һанаата хүнүүдэй һанаашалгаар манай Буряад-Монголой республика гурбан хэсэг боложо таһалагдаһан, буряад-монгол арад нэгэдэлээ алдаһан гээшэ. Байгал далайн баруун талын буряадууд, Алайр, Боохон, Эхирэд-Булагад, Ойхон гэжэ аймагуудта һууһан буряадууд Эрхүүгэй можодо (областьдо) тушаагдаа. Агын, Ононой буряадууд Шэтын мэдэлдэ үгтөө. Эдэ тушаагдаһан аймагуудреспубликымнай хахадайнь шахуу газарые эзэлжэ байһан байгаа. Энэзгээр хэрэг дүүрэгүй һэн. Алайр, Боохон, Эхирэд-Булагад гурбанһаа Усть-Ордагай автономито округые бии болгоо. Харин Ойхоной аймагые округто оруулаагүй, тэрэниие Эрхүүгэй сэхэ мэдэлдэ үгөө. Зорюута энэ хэгдэһэн байха. Юуб гэхэдэ, Ойхон хадаа зүүн ба баруун буряадуудые сэхэ харилсаатайгаар ниилүлжэ байгаа. Энэ харилсаае һуладуулха гэһэн хархис һанаа бодол бэримталагдаа бшуу.

Шэтын можодо үгтэһэн буряадай зарим нуга нютагуудһаа Агын автономито округ байгуулагдаа. Тус округто Агын аймаг ба Улаан-Ононой аймагай зарим хубинь, ехэнхинь сэхэ Шэтын мэдэлдэ оруулагдаһан байгаа. Баһал эндэ гажа буруу ябедэл гаргагдаһан гээшэ.

БМАССР-ые гурбан автономи болгохо таһалха гэһэн Указые 1937 оной сентябриин 26-най удэр СССР-эй ЦИК (Түбэй гүйсэдхэхэ зургаан) тунхаглаһан байдаг. Энэ Указ хадаа үндэһэн хуулида харша, манай арадай һанал бодолдо таарахагүй тогтоол байгаа. БМАССР-эй арад зоной һанамжа бодол һурангүй, мэдэнгүй абтаһан Указ гээшэ. Коммунис парти арадтаяа нягта холбоотой юм гэһэн ойлгуулажмэн ажал ябуулдаг байгаабди. Харин тус Указһаа узэхэдэ, парти арадһаа, эрхэтэнһээ холохон байһан гээшэ. Буряад-монголшуудтай хөөрэлдэжэ, зүбшэжэ, республикын шухала асуудалнуудые шийдхэхэ байһан аад, ороной дээдэ зургаан — ЦИК арадта эсэргүү, манай арадай ажабайдалые муудхаһан, соёл, хэлэ бэшэгые нуларуулһан, манай арадай саашанхи хүгжэлтые һэбэрээһэн тогтоол таталан тунхаглаһан юм.

Тэрэ үеһөө, 1937 онһоо эхилэн, манай буряад-монгол арад алишье талаараа һуларжа эхилээ. Нэн түрүүн соёл болбосоролнай, хэлэ бэшэгнай хохидолдо ороо. Литературна хэлэн хүгжэхэеэ болбо. Үндэһэн хэлэн дээрэ хэблэгдэдэг номууд тоогоороо бага болоо, тэдэниие уншадаг хүнүүд ехээр үсөөрөө. Бүлэг бүлэгөөрөө һуһан буряадуудай хоорондын харилсаан хэлэшэгүйгөөр һандараа. Үндэһэн буряад хэлээ тоохоёо болиһон хүнүүд олошороо. Ород хэлэтэй аба, эжынэр бии болоо, тэдэнэй үхибүүд буряад үндэһэн хэлээ тооногүй.

БМАССР-ые сарнин тараһан, тэрэниие гурбан автономи болгожо һалгаһан Указай гарахада, манай республикын олохон хүтэлбэрилхы ажалтан, ударидагшад хамуулһан байгаа. Олонхииень буржуазна национализмын, панмонголизмын политика, һанаа бодол ябуулжа байгаат гэжэ гэмнээд тэдэниие түрмэдэ хааһан, сүлэлгэдэ ябуулһан байха юм.

Баримта материалнуудые хаража үзэхэдэ, тус БМАССР-эй дээдэ зургаанай — ЦИК-эй сесси дээрэ саг доронь харагдажа үзэгдөгүй байна. Буряадай ССР-эй Түбэй архивта нэгэ документ хадагалаатай байдаг. Тэрэнь **БМАССР-эй Гүйсэдхэхэ комитедэй Президиумэй 1937 оной октябриин 4-нэй тогтоол** болоно. (ЦГА Бур.ССР, ф. 475, оп. 9, д. 16, лл. 208—209). Энэ тогтоолтой манай уншагшадые танилсуулбал, һайн байгаа гэжэ тоолоод, тэрэниие бүлтыень үндэһэн хэлэндээ оршуулаад, дурадхая.

«Эрхүүгэй ба Шэтын областьнуудта БМАССР-эй хэдэн аймагуудые үгэхэ тухай СССР-эй ЦИК-эй тогтоолые бэелүүлгэ болгон, үнэмшэлэн абаад, БМАССР-эй ЦИК-эй Президиум иигэжэ тогтооно:

1. Октябриин 5 болотор Алайрай, Боохоной, Эхирэд-Булагадай, Ойхоной аймагуудые Эрхүүгэй областиин мэдэлдэ үгэхэ, Агын, Улаан-Ононой аймагуудые Шэтын областиин мэдэлдэ үгэхэ.

2. Хуршэ областьнуудта үгтэхэ аймагуудай дэбисхэр дээрэ байһан эмхи зургаануудай, албан газарнуудай списогүүдые октябриин 5 болотор бэлэдхэхэ гэжэ арадай комиссарнуудые, үйлэдбэриин ударидагшадые үялгалха.

3. Аймагуудые республикаһаа таһалан үгэхэ асуудалнуудые шийдхэхэ засагай комисси байгуулха. Комиссиин түрүүлэгшээр Бельгаевые, гэшүүдээр Масловые, Воронцовые, Фоминиие баталха.

4. Үгтэхэ аймагуудта байһан эмхи зургаануудта ажаллажа байһан хүнүүдые эд бараатайнь, албанай дансатайнь тэндэнь орхихо.

5. Табан хоногой хугасаа соо аймагуудта бэелүүлэгдэхэ түсэбтэ даабариннуудые, ажаллаха алба хаагшадай тоое комисси гаргажа үгэхэ үялгатай.

6. Тус аймагуудай эмхи зургаануудта мүнгэ һомолхо асуудалые Финансын комиссариат, Түсэблэлгын комитет шийдхэхэ үялгатай.

БМАССР-эй ЦИК-эй түрүүлэгшэ БЕЛЬГАЕВ,
ЦИК-эй секретариин үялгые дүүргэгшэ ШЕЛХОНОВ.

1937 оной октябриин 4».

Харин 1937 ондо түрүүшынхиеэ Буряад-Монголой Верховно Советдэ һунгалта болоожо, депутадуудые һунгаһан байна. Республикын Верховно Советдэй нэгэдэхи сесси 1938 оной июлиин 6-да зарлагдаһан юм. 6—8-най удэрнүүдтэ сесси ажаллаа. Тус сесси дээрэ республикын Үндэһэн Хуулида (Конституцида) Эрхүүгэй ба Шэтын областьнуудта Буряад-Монголой зургаан аймагуудые үгтэбэ, тиимэһээ тэдэ аймагуудые республикын мэдэлһээ гаргагдаба гэһэн хүбилалта оруулагдаба.

Хүн бүхэн элдэб-асуудалнуудые табиха байна. Тэрэньшье зүб. Юундэ, ямар шалтгаанаар БМАССР-ые гурбан хэсэг болгогдожо хубаагдааб? Юундэ нэгэ арад байһан аад, гурба-дүрбэн хүби боложо һалаха юм? Ямар шалтагаанаар Ойхоной аймагые Усть-Ордагай Буряадай автономито округто оруулаагүйб? Юундэ Улаан-Ононой аймагай єхэнхи хубиие сэхэ Шэтэдэ мэдэлтэй болгооб? Ямар ноёд сайд энэ хуули буса юумэ эмхидхээб? Иимэ түхэлэй асуудалнууд олоноор гаража ерэнэ. Харин архивта байһан материалнууд тон хомор, тиимэ дээрэһээ эдэ асуудалнууд гол түлэб харюугүй үлэнэ.

1990 оной зун республикын газетэнүүдтэ тунхаглагдаһан ветерануудай бэшэг соо 1937 ондо хуули бусаар абтаһан тогтоолые болюулха, тиигээд хоёр округуудые Буряадай ССР-тэй ниилүүлхэ гэһэн эрилтэ табигдана. Энэ эрилтэ хедаа олохон хүнэй һанаанда зүб гэжэ һанагдана.

Минии һанахада, энэ бэеэрээ түргэнөөр хамтаржа бирахагүй хэбэртэйбди. Тиимэ хадань иимэ дурадхал оруулха байнаб:

1. Ойрын сагта Буряадай ССР-эй Верховно Совет депутатска комисси бүридүүлхэ ёһотой. Тус комисси хадаа бии байгаа бүхы материалнуудые, архивна документнүүдые наринаар шэнжэлэн үзэжэ, өсрын тобшолол хээд, Верховно Советдэй сесси дээрэ табиха ёһотой.

Буряад-Монголой АССР-һээ зургаан томо аймагуудые ходолон таһалжа, хүршэ областьнуудта үгэхэ гэһэн 1937 оной сентябриин 26-най СССР-эй ЦИК-эй Указые болюулхын тула нэн түрүүн БМАССР-эй Верховно Советдэй нэгэдэхи сессиин 1938 оной июлиин 8-да абтаһан тогтоолые хуули буса, буруу гэһэн шиидхэбэри манай республикын мүнөөнэй Верховно Совет баталан абаха ёһотой. Тиинэн хойноо энэ шиидхэбэриеэ СССР-эй Верховно Советдэ эльгээхэ, СССР-эй ЦИК-эй Указые болюулха эрилтэ табиха хэрэгтэй.

2. Февралиин 22—24-дэ зарлагдахаяа байгаа бүхы буряадуудай хуралдаан дээрэ буряад-монгол арадайнгаа ажахы, соёл болбосоролые, хэлэ бэшэг, урданай ёһо заншалнуудые һэргээхэ, саашадань хүгжоохэ, эдэб газараар байдаг буряадуудай хоорондо харилсаа һайжаруулха хэмжээнүүдые хараалха тон шухала.

3. Ойхоной районие Усть-Ордагай Буряадай автономито округто оруулха, Ононой районие Агын Буряадай автономито округто оруулха зуршалга Эрхүүгэй ба Шэтын областьнуудай арадай депутадуудай Советүүдтэ ябуулха.

4. Усть-Ордагай ба Агын округуудай статус дээшэлүүлжэ, автономито областьнууд болгохо хэрэгтэ туһаламжа үзүүлхэ.

5. Республикын ба хоёр округуудай хоорондо хододоо ябалсажа, хөөрэлдэжэ, буряадайнгаа шухала-шухала асуудалнуудые хамтаараа шиидхэжэ байха шухала.

6. Буряадай ССР, хоёр округууд хэлсээ-хоорэлдөө хэжэ, хамтарха, нэгэдэхэ асуудалые шиидхэхэ шухала. Хамтарһан хойноо хоёр округ (область) энэ статусаа үлдоохэ ёһотой, энэнь тэдэнэй хүгжэлтэдэ туһатай байха.

БУРЯАД ХЭЛЭН ТУХАЙ

А. У. Модогоев хэһэн байна. 1937 оной августын 12-то БМАССР-эй Советүүдэй тус-хайта 7-дохи съездын баталан абаһан Республикын Конституци хуушараа, тиимэһээ шэнэ Конституци баталха гэжэ 1978 ондо зарлагдаһан Верховно Совєдэй сесси тогтоол абаба. Тус тогтоолой ёһоор, аймаг гэжэ буряадаймнай нэрэ абтажа хаягдаһан, район гэжэ ород үгөөр һэлгэгдэһэн байха юм. Шэнэ Конституциин 72-дохи статья соо иигэжэ хэлэгдэнэ: «Буряадай АССР хадаа районуудһаа, республикын мэдэлдэ ородог хотонуудһаа бүридэнэ».

Һанамжаяа сэхэ хэлэжэ шадаха аргагүй байһан үе байгаа «Халагшье даа» гээд лэ юрын зон үлэшэһэн гээшэ.

Хэзээ сагһаа «аймаг» гэһэн нэрэ буряад-монгол арад хэрэглэдэг болоо хаб! Энэ асуудалда иигэжэ харюусаха хэрэгтэй.

Бүри эртэ урда сагһаа буряад зон айл аймагаараа һуудаг байгаа. Монгол угсаатан XVIII зуун жэлһээ манай арад хуушан монгол бэшэг хэрэглэн, нүргүүли һудар үзэдэг, хэрэгээ ябуулдаг болоһон байгаа. Тус хэлэн дээрэ дасанда хубараг боложо ошоһон хүбүүд номдо һурадаг бэлэй. Бүхы хубарагууд үзэг бэшэгтэ һурадаг һэн. Үндэ дасанай һүргуулиие һүргуули бэшэ гэһээр хэлэдэг зандаа гээшэбибди? Гайхалтай.

Урда сагта, илангаяа XIX зуун жэлһээ эхилэн, манай нютаг нугада гэгээрэлэй һүргуулинууд яала бии болоһон байдаг. Багашуул һүргуулитай үхкдэ, гэртэнь ошожо, ном заалгадаг байгаа. Энээнһээ абаад үзэхэдэ, хубисхалай үмэнэ буряад зоной нилээд олон түлөөлэгшэд үзэг бэшэг мэдэдэг байһан гээшэ. Һүүлэй материалнуудые үзэхэдэ, 10 гаран хубинь үзэг бэшэг мэдэдэг бэлэй. Харанхы мунхаг буряадууд хубисхалай үмэнэ байһан юм, имаг**тал Октябриин хубисхалай ашаар** һүргуули **һудартай болообди гэжэ хэлэхээ болиё!**

1931 он болотор манай арад хуушан монгол хэлэ бэшэгээ нариналр сахижа ябаа. Энэ бэшэг дээрэ угай бэшэгүүд, уг изагуурай түүхэнүүд, буряад-монгол отогуудай түүхэ бэшэгүүд, уран зохёолнуудые нилээд олоноор бэшээтэй ха юм. Залуушуул эдэзниие тон муугаар мэдэнэ. Энэ жэлдэ Буряадан номой хэблэл «Буряад монгол отогуудай түүхэ бэшэгүүд» гэжэ түрүүшын номые үндэһэн хэлэн дээрээ гаргахань. Энэном дотор найман томо түүхэ бэшэгүүд ороно. Үшөө хэдэн арбаад буряадуудай хуушанай түүхэ бэшэгүүд бии юм.

1931 онһоо эхилжэ, хоёр томо реформо, хубилалта манай хэлэ бэшэг үзөө. Түрүүн латада ороообди, тиигээд 1939 ондо ород үзэгтэ ороообди. Эдэ хубилалтануд буряад-монгол арадта үлүү һайн юумэ асараагүй.

«Буряад үнэн» газетын 1990 оной декабриин 21-нэй номерто Лубсан Доржийн иигэжэ зүб бэшэнэ: «Ород үзэг дээрэ буряад хүн бэшэг, ном уншахадаа, ород аялга гаргажа, үгээ хазагайруулжа уншадаг болоо һэн. Тиигэжэ манай буряад хэлэн түригдэжэ эхилээ. Үнгэрһэн жэлнүүдтэ буряад хэлые ород үгэнүүдээр «харилсан баяжуулха» гэһэн үзэл байгаа. Буряад үгэнүүд үсөөржэ, ород үгэнүүд дан үлүүгээр олошороо». Л. Доржийн «юундэ манай буряад арад зоной ном бэшэгые «һ» аялганда оруулжа, «с» абяае гасаалжа, үндэһэн хэлыемнай һандаргаажа, мохоо болгоһон юм?» гэжэ зүбшүүл асуудал табина гэжэ һананаб. Энэ асуудалда тоб байса харюусаха саг тулажа ерээ. Бүхы монгол угсаата зон хэлэнэй талаар дүтэ байбал, хоорондохи харилсаа холбоомнай бүри һайжарха байна. Нэгэ уг изагууртай, нэгэ адли түүхэтэй, соёл, ёһо заншалтай арадуудхадаа хамта урагшаа дабшаха ёһотойбди.

Минии һанахада, гансал «һ» үзэгтэ ороһонһоо буряад хэлэмнай муудаа гэхэ аргагүй ааб даа. Ород маягтагаар бэшэдэг болоһонһоо ород, үгэнүүдые олоноор оруулһанһаа, нэн түрүүн, манай хэлэн муудажа эхилээ. «Ород хэлэн, ород хэлэн» гэ гэһээр, «хоёр хэлэтэй байха гээшэ һайн юумэн» гэ гэһээр үндэһэн хэлэеэ мүртэйгөөр хайхархаяа болиһоноймнай үрэ мүнөө гараад байна. Ород хэлэ үзэхэ хэрэгтэй. Харин үндэһэн хэлэеэ муудхаажа байгаад үзэхэдэ, ямар юм? Буруу. Үнгэрхэдөө, буряад багашуулдаа үндэһэн буряад хэлыень үзүүлхээ болёод байгаабди.

Ямар холо харасагүй политика байгааб! Сагай ошохо бүри буряад хэлэгүй, ород хэлэтэй буряадууд олошоржо байна. 1926 ондо 98 процентһээ үлүү буряадууд хэлээеэ үндэһэн эхэ хэлэн гэжэ тоолодог бэлэй. 1979 ондо 90,2 процент буряадууд буряад хэлэн манай үндэһэн хэлэн гэжэ харюусаа. 1979 онһоо 1989 он хүрэтэр, арбан жэл соо буряад хэлээеэ мэдэхэгүй буряадууд 14 мянганһаа 27 мянган болотороо олошороо. Энээнһээ гадна буряад хэлээеэ муугаар мэдэхэ хүнүүд хэды гээшэб?

Бүсад монголнуудтаяа дүтэлхэ гэбэл, буряад зон «с» үзэг хэрэглэдэг болохо ёһотойбди. Газетэ, журналнуудтаа «с» үзэг хэрэглэжэ эхилхэ түрүүшын зорилго болоно. Эндэб нютаг нугада һуудаг буряадуудай, аялгануудые, үгэнүүдые хэрэглэжэ эхилхэ гээшэ баһан шухала зорилго байна. Буряадууд хамтаран нэгэдэе гэнэбди. Харин бүхы буряадуудай хэлэнүүдэй аялганнуудые, үгэнүүдые литературна хэлэндэ оруулаагүй һаа, ямар нэгэдэлгэ болохо юм? Литературна хэлэн тухай һайнаар бодожо үзэхэ, тодорхой хэмжээ абаха саг тулажа ерээ, **Унжагайрангүй хубилалта хэел.**

«Буряад үнэн» газетын хэлэн тухай нэгэ хэдэн үгэ. Урдаа хараха һонимнай хүндее бууража эхилһээр үнинэй. Зон багаар уншадаг болоо, илангаяа сонгоол буряадууд, Байгалай баруун талада һууһан буряадууд. Газетын хэлэн ойлгосогүй гэлдэдэг. Официальна, партийн, гүрэнэй томо тогтоолнуудые, түбэй ноёдой дэлгэрэнгы үгэнүүдые мүртэйгөөр оршуулангүй, буряад-ород хэлэн дээрэ хэблээд, уншагшадай дура гутаажархёобди. Жэнхэни, ёһотой. буряадаар, эндэб нютагай үгэнүүдые оруулан бэшэһэн материалнууд «Буряад үнэндэ» хомор болошонхой.

Хэды болотор «Үнэн» һонин КПСС-эй рескомой орган зандаа байха юм? Иимэ орган байһанһаа болоожо, газетэ зоной хүндэнөө гаража байна. **Сүлөөтэ һонин болгоод, гол түлэб буряад-монгол угсаатанай ажабайдал, соёл, ёһо заншалнуудые хэрэглэһэн газетэ болобол, арад зоной дэмжэлгэ абахань дамжаггүй.** «Буряад үнэниие» һайжаруулха талаар олохон уншагшад һанаалаа мэдүүлээ. Уншагша Дабаевай, журналист ЦыренДоржиевай хэһэн шүүмжэлэлнүүд энэ талаар ехэ удхатай гэжэ һананаб.

**Ойрын сагта хэлэ бэшэгэй туһал

Буряадай Совет Социалис Республикын Хуули

ПРЕДПРИЯТИНУУД, НЭГЭДЭЛНҮҮД БОЛОН ЭМХИНҮҮДhЭЭ НАЛОГ ТАТАХА ТАЛААР РСФСР-эй ХУУЛИИЕ 1991 ОНДО БУРЯАДАЙ ССР-эй ГАЗАР ДЭЭРЭ ХЭРЭГЛЭХЭ ТУХАЙ

Буряадай Совет Социалис Республикын Түрүүлэгшэ тогтоолгоо гаргажа, Буряадай ССР-эй Верховно Советтэй хамтаараа «Предприятинуудhаа, эмхинүүдhээ, нэгэдэлнүүдhээ налог татахын тухай» СССР-ийн Хуулиин 1-hээ хүсэндэнь, Буряадай ССР-эй Хуулиин 1991 онодо газар хэрэглэхэ тухай» РСФСР-ийн Хуулиин 1-hээ хүсэндэнь, Буряадай ССР-эй Хуулиин 1991 онодо газар дээрэ хэрэглэгдэхэдээ, предприятинуудаас, нэгэдэлнүүдаас, эмхинүүдэй ажалаhаанай ажахын бусад предприятинуудаас, нэгэдэлнүүдаас болон эмхинүүдтэ—30 процент хүрэтэр.

2. Олзоhоо оруулагдаха налогой тодорхой хэмжээн Буряадай ССР-эй мэдэлэй нутагтаа үлдэнэ гэжэ тогтоогдоно.

3. Буряадай ССР-эй правительствын шийдхэбэриин тус Хуулитай таарамдуулан, дээрэ дурсагдаhан Хуулиин 1-hээ хүсэндэнь, Буряадай ССР-эй Хуулиин 1991 онодо газар хэрэглэхэ тухай Буряадай ССР-эй Хуулиин 1991 онодо газар дээрэ хэрэглэгдэхэдээ, предприятинуудаас, нэгэдэлнүүдаас болон эмхинүүдтэ—30 процент хүрэтэр.

2. Олзоhоо оруулагдаха налогой тодорхой хэмжээн Буряадай ССР-эй Верховно Советэй депутадуудай нютагай Советүүдэй городской, районно, сельскэ, поселково Советүүдэй хоорондохи хэлсээгээр хараалагдадаг.

4. Тус газар дээрэ филиалнуудаас болон байгууламжуудаас бусад подразделениүүдтэй предприятинуудаас налог хураагдаhаа өмнө, тэдэнэй олзын хубитай гү, али предприятидаа ажалладаг бүхы хүнүүдэй тоогой хубиин удельнэ хэмжээнтэй таарамдуулан бэлэвсэгдэдэг.

Статья 3.

СССР-эй Хуулиин 6-дахи статьягай 1-дэхи пунктын «д» подпунктаар хараалагдаhан зориулгоонуудта налог тохогдодоггүй олзын дээдэн хэмжээ 3 процент хүрэтэр дээшэлүүлхэ.

Статья 4.

1. СССР-эй Хуулиин 6-дахи статьягай 4-дэхи пунктаар хараалагдаhан налог татаха хүнгэлэлтэнүүдые Центросоюзай бүридэлдэ ородоггүй эд хэрэглэгшэдэй предприятинуудта олгохо.

2. СССР-эй Хуулиин 6-дахи статьягай 4-дэхи пунктын «а» подпунктаар хараалагдаhан хүнгэлэлтэнүүдые олгоходоо, эд бараа үйлэдбэрилхын тула хэрэглэгдэдэг гүйсэд hайн материалнуудаас бүхы түүхэй эдэй хубиие бүхы түүхэй эд болон материалнуудай сэнгэй 50 процент хүрэтэр дээшэлүүлхэ.

Статья 5.

Олзоhоо татагдадаг налогуудай талаар удаадахи нэмэлтэ хүнгэлэлтэнүүд тогтоогдохо гэбэл:

а) үнгэрэгшэ жэлдэ сасуудхагдамал сэнгүүдээр туйлагдаhан хэмжээнhээ гадуур врадай хэрэглэмжын эд бараа үйлэдбэрилгэhээ абтаhан олзын зэргээр бүхы олзын хэмжээе доошолуулха.

б) удаадахи ажал ябуулгаhаа абтаhан олзо налогуудhаа сүлээлэгдэхэ гэбэл:

— хубиин ба кооперативна гэр барилга;

— байрын гэрнүүдые барилга, социальна түхэрэлгэнүүдтэй, барилгын материалнуудтай промышленностиин, хүдөө нютагуудай барилгын индустриин объектнүүд;

— байрануудые заhабарилгатай, болбосон байлгатай холбоотой коммунальна ажахын объектнүүд — ашаг олзонь 25 процент хэмжээнhээ дээшэ бэшэ байха;

в) бюджедэй помололгын, организацинууд болон предприятинуудай мунгэн зөөриин ашаар гэр барилгатай, барилгын материалнуудай промышленностиин, барилгын индустриин, социальна түхэрэлгэнүүдэй объектнүүдтэй холбоотой ажал ябуулгаhаа предприятинуудай абаhан олзоhоо татагдаха налогой хэмжээн 50 процентээр доошолхо;

г) байрын гэрнүүдые барилгада, социальна шэглэлэй объектнүүдтэ, коммунальна ажахын предприятинуудые заhабарилгада, мүн барилгын материалнуудай промышленностиие, барилгын индустриие хүгжөөлгэдэ предприятинуудай hомолhон олзын хубида налог тохогдохогүй;

д) тус статьягай «б», «в», «г», пунктнуудаар хараалагдаhан олзоhоо абтаха налогой хүнгэлэлтэнүүд хамтын предприятинуудта, хариин гүрэнүүдэй юридическэ эрхэтэй нюурнуудта хабаатай.

Статья 6.

Республикын бюджедтэ оруулагдадаг налогой мунгэнэй хэмжээгээр олзын налогой нэмэлтэ хүнгэлэлтэнүүдые Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Совет тогтоохо.

Арадай депутадуудай нютагай Советүүд нютагай бюджедтэ оруулагдадаг налогой мунгэнэй хэмжээгээр олзоhоо татагдаха налогой талаар нэмэлтэ хүнгэлэлтэнүүдые тогтоохо.

Статья 7.

Буряадай ССР-эй мэдэлдэ байдаг предприятинуудай үйлэдбэрилhэн эд бараанай эрьесын налогой хэмжээн, налог тохолгын гуримууд Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Советэй тодорхойлhон гуримаар тогтоогдохо.

Статья 8.

1. Хариин гүрэнүүдhээ абтадаг, тиншэ эльгээгдэдэг эд бараанда налог тохохо, нэмэлтэ гаргашануудай бүридэл, налог түлэлгын гурим ба болзор, тэрэшэлэн налог татабариин талаар хүнгэлэлтэнүүдые Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Совет тогтоохо.

Налог таталгын дээдын хэмжээн гадаадын худалдаа наймаанhаа ороhон олзын 50 процент хэмжээнhээ үлүү байха ёhогүй.

2. Хариин гүрэнүүдhээ абтадаг, тэндэ эльгээгдэдэг эд бараанай налогой мунгэн РСФСР-эй, Буряадай ССР-эй республиканска бюджедтэ адли хубинуудаар оруулагдаха. Тиихэдэ эрье шадархи, хилэ шадархи худалдаа наймаанhаа абтадаг налогой мунгэн бүхы-дөө Буряадай ССР-эй республиканска бюджедтэ оруулагдаха.

Статья 9.

Буряадай ССР-эй правительствада гү, али правительстваар түлэгдэхэ ёhотой урьhаламжын процентын олзо оршондо олзын налог тохогдохо.

Статья 10.

СССР-эй Хуулиин 9-дэхи, 24-дэхи, 31-дэхи статья соо, РСФСР-эй Хуулиин 16-дахи статьягай 1-дэхи пункт соо заагдаhан налог түлэгшэдэй налогой бүхы мунгэнэй 75 процентнь РСФСР-эй республиканска бюджедтэ, 25 процентнь нютагай бюджедтэ оруулагдаха.

Буряадай ССР-эй Верховно Советэй Түрүүлэгшэ С. БУЛДАЕВ.

Улаан-Удэ, Советүүдэй байшан.
1991 оной январиин 17.

Буряадай ССР-эй Верховно Советэй Президиумэй Тогтоол

«ПРЕДПРИЯТИНУУД, НЭГЭДЭЛНҮҮД БОЛОН ЭМХИНҮҮДhЭЭ НАЛОГ ТАТАХА ТАЛААР РСФСР-эй ХУУЛИИЕ 1991 ОНДО БУРЯАДАЙ ССР-эй ГАЗАР ДЭЭРЭ ХЭРЭГЛЭХЭ ТУХАЙ» БУРЯАДАЙ ССР-эй ХУУЛИИЕ ХҮСЭНДЭНЬ ОРУУЛХА ГУРИМ ТУХАЙ

Буряадай ССР-эй Верховно Советэй Президиумэй Тогтоолоор,

Сагаалгание үгтуулан февралиин 15

ХОНИН ЖЭЛ

ХАБААДАХА НЮУРНУУД:
1. Сагаан үбгэн
2. Будамшуу
3. Хулгана жэл
4. Үхэр жэл
5. Бар жэл
6. Туулай жэл
7. Луу жэл
8. Могой жэл
9. Морин жэл
10. Хонин жэл
11. Бишэн жэл
12. Тахяа жэл
13. Нохой жэл
14. Гахай жэл

Сагаан үбгэн: Сэсэн мэргэнээрээ, һүбэлгэн ухаагаараа илгарһан, шалгарһан эрьелдэжэ байһан үе сагай жэлнүүд болоҗо тодорһон амитадни, анхарыта, хэшээгыта! Хурмаста тэнгэримнай Далай баян хаан худанартаа һара Наран хөрөө бэлэг болгон үгөөд, орон дэлхэймнай һүүдэртэ дарагдажа, набша ногоогоор хомордободи. Хүн зомнай харанхы болоҗо байнал. Ажал худэлмэриеэ мартанал: архи уужа алмайрнал, тамхи татажа талмайрнал!

Будамшуу: Морин жэлнай үнгэржэ, хонин шэнэ жэлнай гаража, Сагаалган болохонь лэ. Далай баян хаан худатан Хурмаста тэнгэри хадатанда харюу болгон, бэлэг-сэлэг барихань лэ. Али нэгэн аргаар, ямар нэгэн ухаагаар һара Наран хөөрөө һөөргэнь тэхэрюулэе! Арбан хоёр амитадни, арбан хоёр жэлнүүдни! Олон зондоо ухаатай суутай гэгдэһэн һурагтай бэлэйт! Ухаан бодолоо гаргыта, үян сэсэнээ гүйлгыта, заабариие заагыта, залан сэхыөнь хэлыта!

Сагаан үбгэн: Арбан хоёр жэлые ахалһан, албата зониие жаргуулһан ама сагаан Хулганда гэһэн алдар суутай бэлэйш! Зүбыемни хэлыт даа, зүһыемни заагыт даа! Ямар үгэ хэлэжэ, яажа, хэзээ һара, Нараяа тэхэрюулхэмнайб?

Хулгана: Аха заха хадамни, ахалжа түрүүн асууба гүт? Айл бүхэндэ байратай, аша туһа ехэтэй, эдеэнэй дээжэ һу бэлэгтэй, аса эбэртэй Үхэрһөө асуугты.

Үхэр: Арад түмэндөө аша туһам ехэл даа. Зүб һанабат, зүбөөр заабат. Аша туһыем харюулжа ябагты. Юу асууһанаа, Барһаа һурагты, байха заяень бултыень хэлэхэ байха.

Будамшуу: Хүн зон! Үхэрэй аша туһыень, шэмэ шүүһыень абахадаа бэрхэт. Эдихэдээ эрэ барас аад, ажаллахадаа хашан бухат, залхуут! Үхэрөө һайнаар эдеэлүүлэгты, шабааһа шэбхэһээнь сэбэрлэгты, бэлшээридэнь гаргагты, үбһэ ехээр бэлдэгты! Үхэрнай юун гэбэб, тэрэниие дуулажа, Барһаань асуулгаа даа.

Сагаан үбгэн:
Араатан бүхэнэй аха,
Амитан бүхэнэй айлгуур
Алаг эреэн бэтэмни!
Далай баян хаанһаа
Яажа хээжэ, һара, Нараяа тэхэрюулхэмнайб,
Юун гэхэ байнабта,
Зүб, бурууень хэлыта!
Бар:
Араатан бүхэнэй ахашье һаа,
Амитан бүхэнэй айлгууршье һаа,
Арсаланһаа хүсэтэй бэшэб!
Туулайһаа асуугты, түһыень абагты!

Будамшуу:
Туулайһаа зүбшэжэ мэдэнхэйбди.
Зай, Туулай, жэгтэй аймхай гэгдэдэгшье һаа,
Хэлэһэн зааһан заабариеш
Хэды зүбтэй гэжэ бодобошье,
Һара, Нара тэхэрюулхэ гээшэ.
Амарханаар хэгдэхэ юумэн бэшэл даа!
Хонин жэлдэ һэргэг ябаха гэһэн
Шахаа тангариг сахижа,
Хэлээшыешни баталхын тула
Хэндэ үшөө хандахамнайб,
Хэлээд, заагаад үгыта!

Туулай: Луу, Могой, Морин жэлнүүдтэ хандажа, зүб заабари абагты! Минии хэлээшые тэдэнэй лаблаагүй һаань, Хонинһоо асуугаарайт! Хонин лэ минии хэлээшые зүб руунь заа-һан лэ байха, хараарайт! Хониной саадахи Бишэн, Тахяа, Нохой, Гахай жэлнүүдһээ һураашьесүйдэ болохо, хуули засагаа абаха ээлжээнэйнь саг үшөөл үды байна даа.

Луу, Могой, Морин гурбан нэгэ доро: Туулайн хэлээшые үнэн зүб захяа заабари гэжэ дабталсахаһаа ондоо юумэ үгышье һаа, нэгэ нэгээрээ үгэ хэлэжэ, нэрэ солоёо дурдахамнай!

Луу:
Дээдэ тэнгэридэ байратай,
Дэлхэй дүүрэн суурьатай,
Дээбэриие дэжэгэнүүлһэн,
Дэндүү шанга дуутай
Луу жэл — би гээшэб!

Могой:
Уулын шулуунда байратай,
Уулзаһан бүхэниие сошоодог,
Ута дээһэн оохор — Могой жэл — би гээшэб!

Морин:
Могой жэлые дахаһан,
Хонин жэлые дахуулһан,
Холо газарые ойртуулһан,
Хомбон туруута Морин жэл — би гээшэб!

Сагаан үбгэн:
Аха ехэ арсаланиие дараһан
Ангуудай аха заха Туулайн
Мэргэн үгэ лабхагүйшье һаань,
Ерэхэ сагай жэлнүүдэй,
Ерэхэ сагай солэтоной
Үгэ хүүрьень шагная,
Үнэн нэрьень дуулая!

Будамшуу:
Олон табые шашангүй,
Ойлгосотой тобшоор хэлэгты!
Яажа хээжэ заһаржа,
Ядарал хохидолоо болюулхамнайб,
Нара, Һараяа тэхэрюулхэмнайб!

Бишэн:
Хүхюун энеэдэ гаргадаг,
Хүндэл адли зантай,
Хүрин-улаан зүһэтэй
Хүнгэн тэршээ Бишэн жэл — би гээшэб!

Тахяа:
Доронь сагаа мэдээд,
Дорьбоо, шуяа татаса
Донгодожол гарадаг
Дорюун эрэ Тахяа жэл — би гээшэб!

Нохой:
Хото хүдөөдэ суутай,
Хон-хон дуутай,
Хонгор һайхан зантай
Хотошо гэдэг Нохой жэл— би гээшэб!

Гахай:
Газаагуур зайха дуратай,
Газар малтаха ажалтай,
Гангир-хангир абяатай,
Галбагар ехэ шэхэтэй
Гахай жэл — би гээшэб!

Тахяа, Нохой, Гахай гурбуулаа:
Хэн хаана хүдэлнэб,
Хүдэлмэриеэ һайнаар хэгты,
Орой болотор оролдогты,
Булжамуурай жэргээнээр бодогты,
Эртэ бодожо ажаллагты!
Эд бараагаа элбэг болгогты,
Эгээл тиигээ һаа,
Нара, Һаратнай тэхэрихэ:
Одоол эрьехэ наран,
Ээлжээтэ хурим болохо,
Наартай жаргал тодорхо!

Сагаан үбгэн:
Арбан хоёр жэлнүүдээ дүрдажа, дуудажа ябая,
Захяа үреэлыень һанажа, хэшээжэ ябая!
Ама сагаан Хулгана, аша ехэтэ Үхэр,
Уур ехэтэ Бар, булшан ехэтэ Туулай,
Абарга ехэтэ Луу, уран хэлэтэ Могой,
Угаа хүсэтэй Морин, уран һайхан Хонин,
Хүйхэр аашатай Бишэн, саг мэдэдэг Тахяа,
Хүнэй нүхэр Нохой, хүсэ ехэтэ Гахай,
Та бултаниие хүндэлнэбди,
Та бултандаа зальбарнабди!
Жаргалыемнай түхеөжэ,
Зольемнай олгуулыт гэжэ мүргэнэбди!

Будамшуу:
Морин Хонин хоёроо,
Магтан байжа дурдая,
Аша туһыень һаная!
Алдуу эндүүгээ хаяя,
Хамаг ажалаа хэе,
Һэргээн саашань хүгжөөе!
Үнэгэнһоо һэргэлэн ябая.
Үдэнһоо хүнгэн ябая,
Гээһэнээ оложо ябая,
Мартаһанаа һанажа ябая!
Олон үгэдэ олзогүй,
Ута хэлэ хайшалая,
Өөрынгөө зэмэ ойлгоё,
Амжалтаяа арьбажуулая,
Адуу малаа үдхэе,
Ажабайдалаа түбхинүүлэе!

Морин:
Өөрынгөө хугасаа жэлдэ
Хүн зондо туһалааб,
Хаба зэргээрээ оролдооб!
Залхуу зайран зон
Зобожо тулижа зутараа,
Ажалша бэрхэ зон
Амжалта ехээр туйлаа.
Дэлгүүрэй тоосоондо орожо,
Дэлгэржэ, жаргажа һууна!
Хорин жэлэй туршада
Хуби золынь ехэ болог лэ!
Дүн сагаан ноохотой
Дурасхаал һайхан Хонин жэлдэ
Хуули засагаа тушаанаб!
Хүн зон хамтаараа
Хуби золоо мэдэргэты,
Һэргэг һэрюун ябагты!

Хонин:
Харанхы бүрэнхы газарые
Толоруулан, гэрэлтүүлэн ерэһэн,
Хартаганаан, бүртэгэнөөн талые,
Харгы гаргажа ерэһэн
Халтиршагүй туруутай,
Хабадашагүй нюргатай
Хүлэг ехэ моринһоо
Хуули засагынь тушаажа абанаб.
Абаһан юумыень арьбадхахаб,
Олоһон юумыень эльбэгжүүлхэб!
Хамаг юумэ хэхэдээ,
Долоо дахин хэмжэгты,
Нэгэ дахин хэршэгты!
Ямар хойшолонтойб гэжэ
Ябадал бүхэнөө шүүгты!
Олон зонтой газарһаа
Холуур саагуур ябагты!
Архи бү ууты, тамхи бү татагты!
Намайе хүндэлһэн зондо,
Намайе шагнаһан зондо
Хамаг туһаяа үгэхэб,
Хаба шадалаараа байхаб!

Будамшуу:
Хонин жэлнай
Хуби зол асардаг бэлэй!
Архи уужа алмайрангүй,
Тамхи татажа талмайрангүй,
Үгэ хүүр хоёрыень
Үнэндэ тооложо ябая,
Хэлэһэн захиһан юумыень
Хэб ёно болгоё!

Сагаан үбгэн:
Даагантнай далантай,
Бүрүүнтнай бүлшантай
Ондо, орожо байг лэ!
Һаба һүүлгаар дүүрэн
Һүн сагаан эдеэнтнай
Булаг мэтэ бурьяляжа,
Горхон шэнги харьялаг!
Хонгор талаар бэлшэһэн
Хонин олон һүрэгнай
Хойто хабарай ногоондо
Хоёр зэргэ удэг лэ!
Хото хүдөөдэ — хаанашье
Хонин тоолэй, сагаан эдеэн
Элбэг-дэлбэг болог лэ!
Хүгшэд, үбгэднай барандаа
Хүнгэн зандаа ябаг лэ!
Хүүгэд, үхибүүд—бултандаа
Хумүүжэн түргэн номгорог лэ!
Багшаһаа ехэ эрдэмтэй,
Баабайһаа ехэ шадалтай болог лэ!

Будамшуу:
Архи гэшэ — зоболон,
Ажал гэшэ—жаргал,
Зуун граммда хорхойтонгүй,
Зуун нүхэдөөрөө зугаалдажа ябагты!
Булта—залуу, хүгшэн илгаагүй
Буряад заншалаа алдангүй,
Адууһа малаа үдхэжэ,
Амгалан тайбан жаргагты!
Гал, уһаяа тахигты,
Галзуу һогтуу хоёрһоо зайсагты!
Оньһон үгые олзо болгогты,
Тэнэг үгые гарза болгогты!
Эрхим гэгдээ һаа,
Эжэл нүхэдөө бү мартаарайт!
Дарга болоо һаа,
Даруу зандаа ябаарайт!
Намар болохын урда
Үбһэ ехээр сабшаарайт!
Наһатай болохын урда
Ажал, эрдэмдэ дүршөөрэйт!
Зай, нигээд Хонин жэлнай эхилбэ гээшэ.

Сагаан һарын найр тогтобо гээшэ.
Нарамнай тэхэрибэ гээшэ,
Һарамнай гараба гээшэ.
Бултандатнай баяр хүргэнэб,
Барандатнай жаргал үреэнэб.
Һанаһан хэрэгтнай һайханаар хэгдэг,
Бодоһон хэрэгтнай буянтай байг!

Сагаан үбгэн:
Гаалганаа угтагты, Сагаан эдеэгээ дэлгэгты!
Саргалаа угтуулан, дуугаа дуулагты!
Хатараа хатарагты, хамаг зоноо бодхоогты!
Хада хэнгайн эзэн Орьёл сагаан үбгэн,
Сорьёл сагаан хатан баярлаха—
Хүсэн дээрэтнай хүсэн нэмэхэ,
Жаргал дээрэтнай жаргал нэмэхэ.

Табан баяр дэлгэгты:
Хүгжэмөө наадажа, дуугаа дуулагты — шэхьемни баясуулхат! Урилдагты, барилдагты, һээр шаагты, хатарагты — нюдыем баясуулхат! Амтата эдеэгээ дэлгэгты —амыемни баясуулхат! Адис сансайгаа бадаргагты — хамарыемни баясуулхат! Буряад гутал, булган малгай үмдэхүүлжэ, утаһан бүһэ бүһэлүүлэгты — зүрхэ сэдьхэлыемни баясуулхат!

Хабаадагша, үхибүүд, һурагшад хуушан буряад шэмээшэг, ород хубсаһа үмдэнхэйнүүд, өохор, «һойрой наадан», «Бүхэшүүлэй хатар» гүйсэдхэнэ, хүгжэм наадана. Ород арадай, поляк арадай «Краковяк», хальмаг арадай «Чичирдэг», мүн «Ламбаада» хатарнуудые гүйсэдхэхэ. Арбан хоёр жэл болоҗо наадаһан хүнүүд мүн лэ хатаралсанад.

Нэгэ хатар дүүргээд, нүгөө хатарай эхилтэр, забһарлалгануд болоно. Тэрэ һамбаанда «Баянхан Монгол», «Хонин ямаа хөөрхэй», «Хүрин хээр», «Үншэн сагаан ботогон», «Тээгэ» гэхэ мэтэ дуунуудые дуулахада болохо.

Сагаан үбгэн: Хүндэтэ нухэдүүд! Хүхюун дуугаа дуулабат! Ирагуу гоё хугжэмтнай, энеэдэтэй, зугаатай хатар наадануудтнай сээжэдэмни сэсэг ургуулба, сэдьхэлдэмни баяр түрүүлбэ. Хоолойтнай хододоо улам хонгёо болог, үгэтнай улам саашадаа хурса болог, урин нарин бэетнай улам бүри нугархай, хүнгэн болог!

Будамшуу:
Зай, нүхэд!
Сагаалгамнай үргэлжэлһөөр,
Хонин жэлнай шэнэлһээр байна!
Байта ехэ баатарнууд,
Суута ехэ мэргэшүүд,
Бухада адли хүзүүтэй,
Бугада адли бойногтон,
Шандаанаяа шалгагты,
Шадалаа шалгагты, бүхэеэ туршагты!

Гурба гурбан барилдаашад барилданад, гурбан мэргэшүүл харбанад, гурбан ондоо һээр шаалган болоно. Тэдэнэй нэгэниинь илаһан боложо тодорно.

Сагаан үбгэн: Барилдаашад һээр шаагшадай илагшадта хандан:
Газарай гани бүхэдэл,
Тэнгэриин тэнэр бүхэдэл,
Заан баатарнууд байнат даа!
Жэл ерэхэ тума
Хүсэншни ехэ боложо байг!
Нютагай ехэ үбгэл болооройт,
Сэлеэнэй ехэ баатарнууд болосройт!
Бүхы залуушуулаа һорижо,
Өөртэйгөө адли баатарнууд болгожо,
Эсэшэ сусашагүй спортсменүүд болгыт даа!
Абай-Гэсэр хаанай
Гушан гурбан баатарнууд,
Гурбан зуун хушуушад,
Гурбан мянган хяанарнууд
Жэлһээ жэлдэ тодорон байдаг даа!

[Мэргэшүүлдэ хандан]:
Хангай хара һомотон,
Хангил шара номотон
Улаан шулуун хабсагайе
Оглор-бутар харбабат!
Хара шулуун хабсагайе
Хамхар-хэмхэр харбабат!
Амба ехэ сарай
Ашаатаяа багтахаар
Зоной зудан харгы,
Колхозой һайхан харгы
Һэтэлжэ гаргабат,
Номо һаадагайнгаа хүсөөр
Номгон саг тогтообот,
Һаадаг номынгоо хүсөөр
Һайхан саг тогтообот!
Сагаалганаа хүгжөөгты,
Үтэлхэ нэтэрхые бү мэдэгты,
Үендоо залуу ябагты!

Булта: Үреэл болтогой!

Сагаан үбгэн: Сагаан һараар, нүхэдүүд!

[ХҮШЭГЭ].

Дондок ЛЫГДЕНОВ,
Түнхэнэй районой Монгойн дунда һүргуулинин багша.

ХОЁРДОХИ ДҮХЭРИГЭЙ НААДАНУУД

Шайбатай хоккейгээр республикын түрүү һуури эзэлхын түлөө 29-дэхи мүрысөөнэй хоёрдохи дүхэригэй наадануу­д үргэлжэлһөөр.

Закаменск хотын «Металлург» команда талмай дээрээ Улаан-Удын ЗММК-гай «Металлист» командын хоккеистнүүдтэй наадахадаа, 0:4 тоотойгоор шүүгдэшоо. Һүүлээрнь ЛВРЗ-гэй спортклубай командатай уулзахадаа, 8:8 тоотойгоор тэнцэбэ.

ЛВРЗ-гэй спортклубай хоккеистнүүд «Металлистые» 3:2, Онохойн «Восходые» 11:2 тоотойгоор илаһан байна. Северобайкальск хотын «Сибиряк» Шэнэ-Уоян тосхоной спортсменүүдые 5:3 болон 4:1 тоотойгоор шүүгээ.

Хоёрдохи дүхэригэй наадануу­д дүүрэхэ тээшээ болоҗо байна. Тэрэнэй дүнгүүдээр Улаан-Удын эрхим түрүү дүрбэн команда БАМ-ай бүлэгэй хоёр командатай уулзажа наадаха юм.

Мүнөө дээрээ Улаан-Удын бүлэгтэ нёдондо жэлэй чемпион «Локомотив» бүхы уулзалгануудта илажа, түрүү һуури эзэлжэ ябана. БАМ-ай бүлэгтэ Северобайкальскын «Сибиряк» команда түрүүлнэ.

Б. МИРОМАНОВ.

ЕХЭ НААДАНАЙ УРДА ТЭЭ

Ажалай Улаан Тугай орденто авиационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй болон Загарайн районой Соёлой ордонуудай шатарай клубууд соо худөөгэй спортын үбэлэй наадануудай мүрысөөн үнгэргэгдэбэ.

Байгша оной февраль һарын һүүл багта Тарбагатай тосхондо республикын залуушуулай дунда үнгэргэгдэхэ худөөгэй спортын үбэлэй наадануудта хабаадаха командануудые тодоруулха мүрысөөн районуудай командануудай дунда эхилбэ. Районуудай шатаршадай командануу­д хэдэн бүлэгтэ хубаараад наадажа, түгэсхэлэй мүрысөөндэ хабаадаха командануудые тодоруулха байна. Жэшээнь, нэгэдэхи бүлэгтэ Октябрьска, Хорин, Прибайкалиин, Баргажанай районуудай командануу­д оруулагдаа. Эндэ Октябрьска районой командын шатаршад дүрсагдагша гурбан районһоо ерэһэн үетэнөө тус тустань 4:0 тоотойгоор илажа, түгэсхэлэй наадандa хабаадаха болобо. Хоёрдохи һуури эзэлһэн Хорин районой команда мүн лэ түгэсхэлэй мүрысөөндэ хабаадаха эрхэдэ хүртөө. Эдэнэр Прибайкалиин шатаршадые 3:1 гэһэн тоотойгоор шүүһэн, хабаадаха командануудые тодоруулха байна. Жэшээнь, нэгэдэхи бүлэгтэ Октябрьска, Хорин, Прибайкалиин, Баргажанай районуудай командануу­д оруулагдаа. Эндэ Октябрьска районой командын шатаршадые